

РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.795.4: 347.763:351.815 (477)

ЩОДО МІСЦЯ ПРАВОВІДНОСИН ІЗ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРА У ПРЕДМЕТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Самойленко Г.В., к.ю.н., доцент

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
Sgeorge@i.ua*

Статтю присвячено комплексному дослідженню одного із ключових питань цивілістики – предмета цивільно-правового регулювання. Традиційно до нього зараховують майнові та особисті немайнові відносини. Однак така позиція, закріплена у ст. 1 ЦК України, нині не є беззаперечною. Аналіз правовідносин із перевезення пасажирів надав нам підстави для пропозиції включення їх до предмета цивільно-правового регулювання як відносин організаційного характеру – відносин, які забезпечують реалізацію особистих немайнових прав людини (наприклад, права на свободу пересування).

Нами також запропоновано розширити розуміння предмета цивільного правового регулювання іншими, окрім тих, що передбачені у ст. 1 ЦК України, відносинами, – організаційними, зобов'язальними та ін., але вони мають відповідати ознакам їх «цивільної легалізації» – засадам цивільного законодавства.

Ключові слова: предмет цивільно-правового регулювання, об'єкти цивільних прав, об'єкти цивільних правовідносин, майнові відносини, особисті немайнові відносини, зобов'язальні відносини, організаційні відносини.

МЕСТО ПРАВООТНОШЕНИЙ ПО ПЕРЕВОЗКЕ ПАССАЖИРОВ В ПРЕДМЕТЕ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Самойленко Г.В.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, Запорожье, Украина
Sgeorge@i.ua*

Статья посвящена комплексному исследованию одного из ключевых вопросов цивилистики – предмета гражданско-правового регулирования. Традиционно к нему относят имущественные и личные неимущественные отношения. Однако такая позиция, закрепленная в ст. 1 ГК Украины, не является бесспорной. Анализ правоотношений по перевозке пассажиров предоставил нам основания для предложения включения их в предмет гражданско-правового регулирования как отношений организационного характера – отношений, обеспечивающих реализацию личных неимущественных прав (например, права на свободу передвижения).

Нами также предложено расширить понимание предмета гражданского правового регулирования другими, кроме тех, что предусмотрены в ст. 1 ГК Украины, отношениями, – организационными, обязательственными и др. Критерием «гражданской легализации» является соответствие их признаков принципам гражданского законодательства.

Ключевые слова: предмет гражданско-правового регулирования, объекты гражданских прав, объекты гражданских правоотношений, имущественные отношения, личные неимущественные отношения, обязательственные отношения, организационные отношения.

PLACE OF LEGAL RELATIONS IN PASSENGER TRANSPORTATION IN THE SUBJECT OF CIVIL-LEGAL REGULATION

Samoilenko H.V.

*Zaporizhzhya National University, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
Sgeorge@i.ua*

The article is devoted to a complex research of one of the key issues of civil law – the subject of civil regulation. Traditionally, it includes economic and moral relations. However, the approach enshrined in

Art. 1 CC Ukraine is currently not unconditional. An analysis of relationships with passengers gave us reasons to offer their inclusion in the subject of civil regulation as organizational relations. But those that precede the emergence of other relationships, as well as relationships that give effect to moral rights, for example, the right to freedom of movement.

Attempts to establish the essence of the contract of carriage of passengers through the subject of civil law regulation (which is according to Art. 1 Civil Code of Ukraine economic and moral relations) was not possible because the passenger transportation contract is hardly implicitly property – because it is not associated with material benefits.

But in the sense of moral relations, this agreement not fully regulates them.

Agreement of passenger transport is the way, the mechanism of the right of a person (intangible) to freedom of movement (Art. 313 of CC), by which this right is implemented.

Therefore, in our opinion, said the contract is a way of organizing the right to freedom of movement, and thus it is essentially an institutional agreement.

We also proposed to expand the understanding of the subject of civil regulation other than as provided in Art. 1 of the Civil Code of Ukraine relations – organizational, binding, etc., But they must comply with the basis of their “civil legalization” – the principles of civil law.

During the analysis, it is also proved that the category “object of civil regulation” is often identified with the category “object of civil rights” despite the reference to E.A. Sukhanov saying that in fact the behaviour of relationships cannot be considered in isolation from the objects, on which they are made, because it is never pointless and aimless.

We strongly disagree with this approach because it is a different plane. There cannot be the same relationship (an object or subject of civil regulation) and the object (good) about which actors enter into this relationship.

We basically took the statement of O.S. Ioffe that as only one human activity, human behaviour expressed in actions or refraining from actions, are capable of responding to legal effect, so there is a common and single object of legal relationships – human behaviour, activity or action of people.

Therefore, we have proposed a general subject (the subject of civil regulation) to consider civil relationship; the object of civil relations – activities of individual behaviour expressed in actions or refraining from action (activity of civil law); civil rights’ object (specific object or something about which subjects come into relationship) – something that addressed whether the subjective civil right and civil duty (Art. 177 CC Ukraine) – tangible and intangible benefits (that is the subject of business people).

Such reasoning “objects” in civil law contains no internal structural contradictions because in each case we are talking about a “level” of the “plane” of interrelated elements.

Key words: subject of civil regulation, civil rights objects, objects of civil relations, property relations, moral relationship of obligation relations, organizational relationships.

У процесі дослідження правової природи договору перевезення пасажирів перед нами постала низка питань, на які нами не було віднайдено відповідей в опрацьованій нами спеціальній літературі.

Як це часто буває, вивчаючи особливе, виявляється більш повно загальне.

Тож ми вирішили скористатися загальновідомими методами наукового пізнання – від особливого до загального і від загального до конкретного. У такий спосіб, аналізуючи ті чи інші загальнотеоретичні положення, вдається віднайти особливості та винятки, які дозволяють уникнути схоластичного узагальнення тих чи інших категорій.

Пояснимо у чому річ.

Дослідженням проблем предмету цивільного права займалися такі науковці, як Я.М. Шевченко, О.В. Дзера, В.В. Луць, Д.В. Боброва, Р.Б. Шишка, Є.О. Харитонов та ін.

Тим не менше, визначаючи місце правовідносин із перевезення пасажирів через призму традиційного розуміння предмета цивільно-правового регулювання, ми зіштовхнулись із проблемами як загальнотеоретичного характеру, так і законодавчого.

Традиційно у працях учених-цивілістів відповідно до положень формальної логіки будь-які судження виходять із того, що право загалом і цивільне право зокрема регулює цивільні

правовідносини. Елементами цих правовідносин є суб'єкт, об'єкт і зміст (суб'єктивне цивільне право і суб'єктивний цивільний обов'язок) [1, с. 33; 2, с. 82; 3, с. 64].

На питання ж щодо правової природи та сутності правовідношення у цивілістичній літературі традиційно дається визначення, підтримане Д.В. Бобровою, що цивільно-правові відносини – це майнові та особисті немайнові відносини (врегульовані нормами сучасного цивільного права) між відокремленими майном, юридично рівними учасниками, що є носіями суб'єктивних цивільних прав та обов'язків, які виникають, змінюються, припиняються на підставі юридичних фактів і забезпечуються можливістю застосування засобів державного примусу [4, с. 70].

Водночас Р.Б. Шишка визначає, що цивільними правовідносинами є суспільні відносини, які врегульовані нормами цивільного права, а їх учасники є носіями суб'єктивних цивільних прав і юридичних обов'язків [2, с. 80].

Є.О. Харитонов уже визначив цивільне правовідношення як правовий зв'язок, що ґрунтується на нормах цивільного права, між юридично рівними учасниками цивільних відносин [5, с. 97].

На перший погляд, у такому розмаїтті визначень, напевно, мало б бути якесь протиріччя. Але з погляду діалектики стає цілком зрозумілим, що насправді ніякого протиріччя немає. Усі ці автори описують, дають ознаки одного і того ж явища, але за різними критеріями. Із філософського погляду йдеться про сутність і про форму, де сутність пізнається через зовнішнє її вираження, закріплене у зазначеній формі. Зважаючи на те, що ця форма має дотик із різними сферами людського буття, має місце, так би мовити, віддзеркалення відповідних аспектів цієї форми. І чим більше таких «дотиків» має місце, тим краще пізнається форма, через яку більш «істинно» пізнається сутність описуваного явища – правовідношення.

Подібне має місце під час дослідження чи встановлення предмета того чи іншого договору.

Так, у теорії цивільного права під предметом договору розуміють дії сторін, саме матеріальне благо, щодо якого укладається договір, або дії і матеріальне благо в комплексі.

Свого часу О.А. Підпригора зазначав, що предметом договору є будь-яка дія, бездіяльність чи відмова від вчинення дії. Перефразовуючи, зміст зобов'язання становить *dare, facere, praestare* [6, с. 350, 374].

Нині найбільш поширеною є позиція, що предмет договору становлять одночасно як дії, так і матеріальне благо, щодо якого вчиняються певні дії [7, с. 26].

І подібних прикладів у цивілістиці чимало.

Звичайно, що у центрі уваги цивільного права є саме правовідношення, а точніше – цивільні правовідношення. За допомогою цивілістичних засобів впливу має місце регулювання цих правовідносин – правовідносин, які виникають, існують та припиняються між самостійними, юридично рівними учасниками, які вступають у них щодо об'єктів цивільних прав (цивільних правовідносин), які закріплено у ст. 177 ЦК України.

Які види об'єктів закріплено у цій статті ЦК України? Ст. 177 ЦК України закріпила, що об'єктами цивільних прав є речі, зокрема гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага.

Як видно зі змісту цієї статті, цей перелік не є виключним, оскільки характер ЦК України не виключає можливості здійснення особами прав щодо як матеріальних, так і нематеріальних благ, які прямо з огляду на ті чи інші причини ще не закріплено в актах цивільного законодавства.

Тож у будь-кого виникає цілком закономірне питання – чи збігається предмет цивільного права (предмет цивільно-правового регулювання [8, с. 30]) із зазначеним переліком об'єктів цивільних прав? І взагалі, як співвідносяться ці категорії?

Звичайно, що вони є категоріями взаємопов'язаними, але не синонімічними і не тотожними.

Річ у тім, що не можуть бути одним і тим же правовідношення і об'єкт (блага), щодо якого суб'єкти вступають у ці правовідносини.

Та і сам ЦК України не дає підстав для визнання об'єктів цивільних прав предметом цивільно-правового регулювання, оскільки говорить про ці категорії у різних статтях ЦК України (ст. 1 ЦК говорить про предмет цивільно-правового регулювання, до якого зараховує майнові та особисті немайнові відносини; ст. 177 ЦК – про об'єкти цивільних прав, або, іншими словами, – те, щодо чого суб'єкти вступають у ці відносини).

Водночас серед науковців нині немає єдиної позиції стосовно співвідношення «об'єктів цивільних прав» та «об'єктів цивільних правовідносин», що дає привід до подальших роздумів.

Так, свого часу нами була висловлена теза, що об'єктом правового регулювання може бути лише поведінка людини, а не об'єкти матеріального світу [9, с. 34]. Така позиція базувалася на висловленні Є.О. Суханова, який зазначив, що саме поведінка людини є об'єктом цивільних правовідносин, а блага, у свою чергу, є об'єктом (чи предметом) поведінки учасників правовідносин [10, с. 294–295].

Із цього нами був зроблений висновок, що певна сутність матерії, на яку звертається інтерес, що визнається правовою нормою, і становить об'єкт цивільних прав [9, с. 34].

Як у нашому прикладі із предметом договору, щодо якого донині існує спір у цивілістиці (ним є дії, матеріальне благо, чи матеріальне благо і дії, які вчиняються щодо цього блага), так і в теорії щодо об'єктів цивільних правовідносин існують цілі концепції, згідно з якими об'єктом правовідношення є або певне благо, щодо якого виникає певне правовідношення, або поведінка особи, пов'язана з інтересом особи стосовно набуття матеріальних або нематеріальних благ [10, с. 295].

Водночас окремими науковцями було зроблено висновок про тотожність категорій «об'єкт цивільних прав» і «об'єкт цивільних правовідносин» [11, с. 212].

Із таким підходом категорично не погоджуємось, оскільки йдеться про різні площини. Повторимося, що не можуть бути одним і тим же правовідносини (як об'єкт чи предмет цивільно-правового регулювання) і об'єкт (блага), щодо якого суб'єкти вступають у ці правовідносини.

Так, О.С. Юффе свого часу зазначав: «оскільки одна лише діяльність людини, людська поведінка, виражена в діях або в утриманні від дій, здатні до реагування на правовий вплив, остільки існує загальний і єдиний об'єкт правовідносин – людська поведінка, діяльність або дія людей» (авт. переклад) [12, с. 589].

Із таким твердженням важко не погодитися.

Саме тому свого часу він же висунув тезу, що об'єктом цивільних прав є те, на що спрямоване чи впливає суб'єктивне цивільне право та цивільно-правовий обов'язок. Загальним об'єктом він визнавав фактичне цивільне правовідношення, а спеціальним чи предметом – речі та продукти духовної творчості [13, с. 82].

Розширимо цю тезу, конкретизувавши її, – загальним об'єктом (предметом цивільно-правового регулювання) є цивільне правовідношення; об'єктом цивільних правовідносин є діяльність особи, поведінка, виражена в діях або в утриманні від дій (діяльність суб'єктів цивільного права); об'єктом цивільних прав (спеціальний об'єкт, або те, щодо чого суб'єкти вступають у правовідносини) є те, на що спрямоване чи впливає суб'єктивне цивільне право

та цивільно-правовий обов'язок (ст. 177 ЦК України) – матеріальні і нематеріальні блага (те, що становить предмет діяльності особи).

Але чому законодавець не закріпив у ЦК ту систему щодо об'єктів цивільних прав та об'єктів цивільних правовідносин систему, яку ми описали вище?

Пояснення знаходимо у праці О.М. Родіонової. Вона зазначила, що закони пишуться не для того, щоб закріпити якусь, нехай навіть найбільш геніальну, абстракцію; мета їх створення – визначення умов, що забезпечують задоволення майнових і особистих немайнових інтересів суб'єктів [14, с. 206].

Нині ст. 1 ЦК України закріплює, що до відносин, які регулюються цивільним законодавством, належать особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

Читаємо буквально – особисті немайнові відносини та майнові відносини (цивільні відносини). Та чи правильним є такий поділ? Законодавець виокремив, що відносинами, які є врегульовані цивільним законодавством, є особисті немайнові правовідносини та майнові (цивільні). То чи варто нам це розуміти буквально, як те, що законодавець визнав цивільними правовідносинами лише майнові, виключивши особисті немайнові правовідносини із сфери цивільних відносин, але зарахувавши останні до сфери впливу актів цивільного законодавства?

Будь-який цивіліст зазначить, що на рівні теорії чи доктрини цивільного права вже давно визнано, що предметом цивільного права (цивільно-правового регулювання) є майнові та особисті немайнові відносини, які можна об'єднати єдиним родовим поняттям – цивільних правовідносин [4, с. 8; 5, с. 9].

Однак таке твердження не є однозначним у теорії цивільного права. Так, О.Р. Шишка звернув увагу на все ту ж ст. 1 ЦК України, на її особливий аспект. Як зазначає автор, ч. 1 ст. 1 ЦК України встановлює, що цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Перераховані ознаки є ніби легалізацією природних властивостей тих відносин, які регулюються актами цивільного законодавства України. На основі цього він робить висновок, що відносини, які не мають цих ознак, не підпадають під сферу впливу цивільного законодавства. Тож навіть ті відносини, які віднесено доктриною цивільного права до сфери цивільних відносин, не є цивільними, оскільки ЦК України має імперативний, а не диспозитивний характер [15, с. 83].

У спеціальних цивілістичних дослідженнях окремі автори звертають увагу на те, що «предмету цивільно-правового регулювання» не вистачає системності і довершеності, хоч прямо про це майже ніхто не говорить.

Але внутрішні протиріччя на рівні «окремого» чи «спеціального» не дають багатьом «спокою». Ті чи інші явища цивілістики важко піддаються опису і характеристиці саме із цієї причини. На наше переконання, причина тому – невизначеність предмета цивільного права, предмета цивільно-правового регулювання.

Так, наприклад, О.Р. Шишка поставив питання щодо предмета цивільного права. Він зазначив, що нині є незрозумілим місце організаційних відносин, які у структурі ЦК України мають своє правове закріплення у низці його статей (безпосередньо – статті 81, 103, 106, 110, 116, 117, 237, 635; опосередковано – статті 1029, 1066, 1088, 1130), але не формалізовані у предметі цивільного права [15, с. 85].

На його переконання, вони у змістовному та сутнісному аспектах проявляються як цивільні відносини, а отже, повинні бути складовою частиною предмета цивільного права та

піддаватися впливу методами цивільно-правового характеру на юридично значиму поведінку їх учасників.

Ми також звернули увагу на організаційні правовідносини, досліджуючи сутність договору перевезення через характеристику урегульованих ним відносин із надання послуг із перевезення вантажів та пасажирів.

У процесі свого дослідження ми зробили кілька висновків.

1. Предметом договору перевезення пасажирів слід визнавати послуги (дії перевізника зі створення блага для пасажирів, яке полягає у безпечному переміщенні його у просторі, тобто реалізація права особи на свободу пересування) [16, с. 73].

Цей аргумент базувався, зокрема, й на усталеному розумінні послуги як певного нематеріального блага, яке надається однією особою (виконавцем) і споживається іншою особою (замовником) у процесі вчинення виконавцем певних дій або здійснення певної діяльності [17, с. 268].

2. Намагання встановити сутність договору перевезення пасажирів через предмет цивільно-правового регулювання (яким є згідно із ст. 1 ЦК України майнові та особисті немайнові відносини) не виявилось можливим, оскільки договір перевезення пасажирів навряд чи можна назвати беззаперечно майновим, адже він не пов'язаний із матеріальними благами.

Але і в розумінні особистих немайнових правовідносин цей договір повною мірою регулює не їх.

3. Договір перевезення пасажирів є способом, механізмом реалізації права особи (нематеріального) на свободу пересування (ст. 313 ЦК України), за допомогою якого це право реалізується. Як нами вже зазначалося раніше, цей договір є способом організації реалізації права людини на свободу пересування, а отже, є організаційним за своєю сутністю договором [18, с. 108].

Аби уникнути непорозуміння, нами зазначалось, що організаційний характер правовідносин із перевезення пасажирів не слід змішувати з організаційними договорами (чи попередніми, щодо чого у цивілістиці теж існує спір), які передують укладанню основного договору.

Загалом такі висновки були нами зроблені, зокрема, на основі позиції К.О. Кірсанова. Він зазначає, що в межах класифікації, що проводиться на підставі критерію взаємозв'язку цивільно-правових організаційних відносин із правовідносинами майновими (зокрема, зобов'язаннями), можна виокремити дві групи цивільно-правових організаційних правовідносин. Правовідносини першої групи спрямовані на виникнення (формування) правовідносин, які організовуються, а правовідносини другої групи – на упорядкування, забезпечення розвитку відносин, які вже виникли. Перші ним названі «породжуючими організаційними правовідносинами», а організаційні правовідносини другої групи – «правозабезпечуючими організаційними правовідносинами» [19, с. 13].

Через призму зазначеного нами було зроблено висновок, що договір перевезення як договір-правовідношення є зобов'язальним договірним правовідношенням, який залежно від свого предмета має майново-організаційний (у договорі перевезення вантажів) чи організаційний зміст (у договорі перевезення пасажирів), оскільки є за своєю природою правозабезпечуючим (таким, що забезпечує реалізацію права особи на свободу пересування).

Однак сьогодні ми дійшли висновку, що пояснення правової природи та сутності договору перевезення пасажирів через пояснення сутності регульованого ним перевізного правовідношення як організаційного є можливим, але не повним.

Як чітко зауважила О.М. Родіонова, важливо розуміти чітку діалектичну залежність правовідношення із поведінкою (діяльністю) людей. З одного боку, правовідносини

породжуються поведінкою людей, а з іншого – вони формують їхню поведінку. Із цього вона робить висновок, що суспільне відношення із позиції філософської науки є функціональним зв'язком між людьми, який виникає у процесі діяльності і який у подальшому визначає її [14, с. 180].

Згадавши влучний вислів О.С. Іоффе, що існує загальний і єдиний об'єкт правовідносин – людська поведінка, діяльність або дія людей, вважаємо, що послуга у цьому контексті і є такою діяльністю у чистому вигляді, діяльністю, яка не породжує матеріальних благ, будучи водночас нематеріальним благом (яке надається однією особою (виконавцем) і споживається іншою особою (замовником) у процесі вчинення виконавцем певних дій або здійснення певної діяльності).

Але в рамках чого відбувається реалізація цієї діяльності (поведінки) з надання послуг (якщо послугу не сприймати як саму діяльність)?

Відповідь виявляється напрочуд простою – у рамках зобов'язального правовідношення, яке виникає із договору про надання послуг, різновидом якого є договір перевезення пасажирів.

У свою чергу, зобов'язання уже є правовідношенням [6, с. 350] (зобов'язальним правовідношенням), у якому сторонами є кредитор і боржник, а їх зміст становлять права й обов'язки сторін.

Тож чому і законодавець, і вчені-цивілісти, загалом правильно визначаючи і правовідношення як об'єкт цивільно-правового регулювання, і зобов'язання як його різновид, визначаючи, що відносини власності є абсолютними правовідносинами, правовідносинами майнового характеру, а зобов'язальні правовідносини є правовідносинами (щоправда, без характеристики їх характеру майнового чи немайнового), тим не менше, у ст. 1 ЦК України, визначаючи предмет цивільно-правового регулювання, включають до нього лише майнові та особисті немайнові відносини?

Саме тому ми пропонуємо ст. 1 ЦК України викласти у такому формулюванні: «1. Цивільним законодавством регулюються цивільні відносини (особисті немайнові, майнові, організаційні, зобов'язальні, охоронні, захисні та інші), які засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників».

Відсутність виключного переліку видів правовідносин, які входять у коло предмета цивільно-правового регулювання, знімає проблему сфери її дії, а закріплюючи перераховані ознаки, законодавець «легалізує» ті відносини, які регулюються актами цивільного законодавства, відмежовуючи їх від суміжних.

Наприклад, організаційні правовідносини мають місце і в адміністративних правовідносинах, але їм не властиві ті ознаки, які властиві саме цивільно-правовим відносинам, зокрема свобода волевиявлення.

Отже, перераховані ознаки є ніби легалізацією природних властивостей тих відносин, які регулюються актами цивільного законодавства України.

За запропонованого формулювання предмета цивільного права знімається і проблема, пов'язана із безпосередньою тематикою сфери наших досліджень (послуг і їх підвиду – перевезень пасажирів), проблема розуміння місця послуг у предметі цивільно-правового регулювання.

Законодавець має у ст. 1 ЦК України визнати предметом правового регулювання цивільні правовідносини, встановивши лише їм властиві ознаки, або закріпити, що предметом цивільно-правового регулювання є правовідносини, які виникають щодо об'єктів цивільних прав, що закріплені у ст. 177 ЦК України (перелік яких, до речі, не є вичерпним).

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільне право України : [навч. посіб.] : у 2 ч. / за заг. ред. В.А. Кройтора, О.Є. Кухарева, М.О. Ткалича. – Запоріжжя : Гельветика, 2016. – Ч. 1. – 384 с.
2. Цивільне право України. Загальна частина : [підруч.] / за ред. Ю.Л. Бошицького та Р.Б. Шишки. – К. : Ліра-К, 2013. – 760 с.
3. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар : у 2 ч. / за заг. ред. Я.М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2004. – Ч. 1. – 456 с.
4. Цивільне право України : [підруч.] : у 2 кн. – 2-е вид., доп. і перероб. / [Д.В. Боброва, О.В. Дзера, А.С. Довгерт та ін.] ; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – Кн. 1. – 864 с.
5. Цивільне право України : у 2-х т. : [підруч.]. – Вид. друге / за ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Харків : Одиссей, 2010. – Т. 1. – 832 с.
6. Підпригора О.А. Римське право : [підруч.] / О.А. Підпригора, Є.О. Харитонов. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 512 с.
7. Гавзе В.И. Обязательственное право (общие положения) / В.И. Гавзе. – Минск : БГУ, 1968. – 126 с.
8. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар : у 2 ч. / за заг. ред. Я.М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2004. – Ч. 1. – 456 с.
9. Самойленко Г.В. Транспортна послуга як об'єкт цивільних прав / Г.В. Самойленко // Об'єкти цивільного права: збірка доповідей та тез повідомлень на засіданнях круглого столу (16-17 жовтня 2009 р., м. Сімферополь), КрЮІ ОДУВС, ОДУВС, НУДПС України. – С. 34–36.
10. Гражданское право : в 2-х т. : [учеб.]. – 2-е изд., перераб и доп. / отв. ред Е.А. Суханов. – М. : Изд-во БЕК, 1998. – Т. 1. – 816 с.
11. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении / Р.О. Халфина. – М. : Юр. лит-ра, 1974. – 340 с.
12. Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву. Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» / О.С. Иоффе. – М. : Статут, 2000. – 777 с.
13. Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву / О.С. Иоффе ; отв. ред. С.И. Аскназий. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1949. – 144 с.
14. Родионова О.М. Механизм гражданско-правового регулирования в контексте современного частного права / О.М. Родионова. – М. : Статут, 2013. – 336 с.
15. Шишка О.Р. Критерії визначення цивільних відносин у предметі цивільно-правового регулювання / О.Р. Шишка // Проблеми цивільного права та процесу : матер. наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О.А. Пушкіна, 27 травня 2016 р. / МВС України, Харків. Нац. ун-т внутр. справ, каф. цивіл. права та процесу, каф. охорони інтелектуальної власності, цивіл.-правдисциплін ; Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». – Харків : ХНУВС, 2016. – С. 82-87.
16. Самойленко Г.В. Новітні приватно-правові підходи до визначення предмету перевезення пасажирів / Г.В. Самойленко // Договірне регулювання відносин власності («Статика та динаміка відносин власності») : тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конфер. (30 травня 2014 р.) / [В.В. Луць, Р.Б. Шишка, О.Г. Бондар, М.О. Ткалич та ін.] ; за заг. ред. Р.Б. Шишки, О.Г. Бондаря. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – С. 71-73.

17. Борисова В.І. Цивільне право України : [підруч.] : у 2-х т. / В.І. Борисова, І.В. Спасибо-Фатєєва, В.Л. Яроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Т. 2. – 552 с.
18. Самойленко Г.В. Договір перевезення: нові підходи до розуміння сутності / Г.В. Самойленко // Вісник ЗНУ. – 2012. – № 4 (Ч. 2). – С. 104-110.
19. Кирсанов К.А. Гражданско-правовое регулирование организационных отношений : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / К.А. Кирсанов. – Екатеринбург, 2008. – 189 с.
20. Шишка О.Р. Інструментарій механізму правового регулювання цивільних відносин в предметі цивільного права / О.Р. Шишка // Проблеми здійснення суб'єктивних прав : матер. круглого столу (14-15 березня 2015 р.). – Харків : ХНУВС, 2015. – С. 87-95.
21. Рєзнікова В.В. Правове регулювання посередництва у сфері господарювання (теоретичні аспекти) : [монографія] / В.В. Рєзнікова. – К. : Нац. ун-т ім. Т. Шевченка – Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права, 2010. – 706 с.
22. Мавліханова Р.В. Визначення послуги як об'єкта цивільних прав / Р.В. Мавліханова, Є.Ю. Рижкова // Об'єкти цивільного права : збірка доповідей та тез повідомлень на засіданнях круглого столу (16-17 жовтня 2009 р., м. Сімферополь), КрЮІ ОДУВС, ОДУВС, НУДПС України. – С. 30-31.

REFERENCES

1. Croitor, V.A., Kuharyev, E.E. and Tkalich, M.O. (2016), *Tsyvilne pravo Ukrayiny : navchalnyy posibnyk* [Civil Law Ukraine : Tutorial : 2 h.], Part 1, Helvetyka, Zaporizhzhya, Ukraina.
2. Boshytskyi, Yu.L. and Shyshka, R.B. (2013), *Tsyvilne pravo Ukrayiny : Pidruchnyk. Zahalna chastyna* [Civil Law Ukraine : Textbook], Lira-K, Kyiv, Ukraina.
3. Shevchenko, Y.M. (2004), *Tsyvilnyy kodeks Ukrayiny : naukovo-praktychnyy komentar : u 2 ch.* [Civil Code of Ukraine : scientific and practical comments : 2 hours.], Part 1, In Yure, Kyiv, Ukraina.
4. Bobrova, D.V., Dzera, O.V., Dohert, A.S. et al. (2000), *Tsyvilne pravo Ukrayiny : [pidruchnyk] : u 2 kn.* [Civil Law Ukraine [Tutorial]], Vol. 2, Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraina.
5. Kharitonov, E.O. and Holubeva, E.D. (2010), *Tsyvilne pravo Ukrayiny : v 2-kh tomakh: pidruchnyk* [Civil law of Ukraine : in 2 volumes. Textbook], Volume 1, Odyssey, Kharkiv, Ukraina.
6. Pidoprygora, O.A. and Kharitonov, E.O. (2006), *Rymske pravo : pidruchnyk* [Roman law : Textbook], Inter Yurinkom, Kyiv, Ukraina.
7. Havze, V.I. (1968), *Obyazatelstvennoe pravo (obshchye polozhenyya)* [Obligations (general provisions)], BSU, Minsk, Belarus.
8. Shevchenko, Y.M. (2004), *Tsyvilnyy kodeks Ukrayiny : naukovo-praktychnyy komentar : u 2 ch.* [The Civil Code of Ukraine : scientific and practical comments], Part 1, In Yure, Kyiv, Ukraina.
9. Samoilenko, G.V. (2009), "Transport service as an object of civil rights", *Obekty tsyvilnoho prava: zbirka dopovidey ta tez povidomlen na zasidanniyakh kruhloho stolu* [Objects of civil law: collection of reports and abstracts of messages at round tables], KrYuI ODUVS, Simferopol, October 16–17, 2009, pp. 34-36.
10. Sukhanov, E.A. (1998), *Hrazhdanskoe pravo : v 2-kh t. uchebnyk* [Civil law : In two vol. Textbook], vol. 1, BEK, Moscow, Russia.
11. Khalfyna, R.O. (1974), *Obshchee uchenye o pravootnoshenyy* [General doctrine of legal relationship], Yurid.lyt, Moscow, USSR.

12. Ioffe, O.S. (2000), *Izbrannyye trudy po hrazhdanckomu pravu : Iz istorii tsivilisticheskoy mysli. Hrazhdanskoe pravootnoshenie. Kritika teorii "hozyaystvennogo prava"* [Selected works on civil law : From the history of civil thought. Civil legal relationship. Criticism of the theory of "economic law"], Statut, Moscow, Russia.
13. Ioffe, O.S. (1949), *Pravootnoshenie po sovetskomu hrazhdanckomu pravu* [Legal relationship on Soviet civil law], Leningrad Publishing House, Leningrad, USSR.
14. Rodionova, O.M. (2013), *Mehanizm hrazhdansko-pravovoho regulirovaniya v kontekste sovremennoho chastnoho prava* [The mechanism of civil law regulation in the context of modern private law], Statute, Moscow, Russia.
15. Shyshka, O.R. (2016), "Criteria for civil relations subject to civil regulation", *Problemy tsyvilnoho prava ta protsesu : materialy nauk.-prakt. konf., prysvyach.svitliiy pamyati O.A. Pushkina* [Problems of civil law and process : materials of the scientific-practical conference devoted to the bright memory of O.A. Pushkin], KhNUVS, Kharkiv, May 27, 2016, pp. 82-87.
16. Samoilenko, H.V. (2014), "The latest private-law approach to the definition of passenger transportation", *"Dohovirne rehulyuvannya vidnosyn vlasnosti" ("Statyka ta dynamika vidnosyn vlasnosti") : tezy dopovidey Vseukrayins'koyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi* [Contractual regulation of property relations ("Statics and dynamics of property relations"): abstracts of the reports of the All-Ukrainian scientific-practical conference], ZNU, Zaporizhzhya, May 30, 2014, pp. 71-73.
17. Borisova, V., Spasibo-Fateeva, I.V. and Yarotskyi, V.L. (2004), *Tsyvilne pravo Ukrayiny : pidruch. u 2-kh t.* [Ukraine Civil Law : textbook. in 2 vols.], vol. 2, Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
18. Samoilenko, H.V. (2012), "The contract of carriage : new approaches to understanding the nature", *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, vol. 4 (2), pp. 104-110.
19. Kirsanov, K.A. (2008), "Civil-law regulation of organizational relations", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03, Ekaterinburg, Russia.
20. Shishka, O.R. (2015), "Tool mechanism of legal regulation of civil relations in the subject of civil law", *Problemy zdiysnennya subektyvnykh prav : materialy kruhloho stolu* [Problems of exercising subjective rights : materials of the round table], KhNUVS, Kharkiv, March 14-15, 2015, Ukraine, pp. 87-95.
21. Reznikova, V. (2010), *Pravove rehulyuvannya poserednytstva u sferi hospodaryuvannya (teoretychni aspekty) : monohrafiya* [Legal regulation of mediation in management (theoretical aspects): monograph], Kyiv national university of the name Taras Shevchenko, Kyiv, Ukraine.
22. Mavlikhanova, R.V. and Ryzhkova, E.Yu. (2009), "Definition of services as an object of civil rights", *Obekty tsyvilnoho prava: zbirka dopovidey ta tez povidomlen na zasidanniyakh kruhloho stolu* [Civil law objects: collection of reports and abstracts of reports at round tables], KrYuI ODUVS, Simferopol, October 16-17, 2009, pp. 30-31.